

УДК 341.231.14:341.322.5

DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.4.21>

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Малишко І.В.,

кандидат юридичних наук, старший викладач

кафедри публічно-правових дисциплін

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID: 0000-0001-7165-910X

Малишко І.В. Правовий захист дітей під час збройних конфліктів: імплементація міжнародних стандартів у національне законодавство України.

У статті досліджуються актуальні питання правового захисту дітей під час збройних конфліктів крізь призму імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство України. Особлива увага приділяється аналізу міжнародно-правових актів, що формують систему гарантій забезпечення прав, безпеки та належного розвитку дітей у період воєнних дій. Метою дослідження є визначення ефективності національного механізму правового захисту дітей в умовах збройного конфлікту та виявлення проблемних аспектів імплементації міжнародних стандартів у правову систему України. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, зокрема формально-юридичний, системно-структурний, порівняльно-правовий та метод правового аналізу. У роботі проаналізовано ключові міжнародні стандарти захисту прав дітей у період збройних конфліктів та особливості їх реалізації у національному праві України. Встановлено, що сучасні виклики, зумовлені повномасштабною збройною агресією проти України, значно ускладнюють ефективне забезпечення прав дітей та потребують удосконалення національних правових механізмів їх захисту. У статті виокремлено основні проблеми імплементації міжнародних стандартів, серед яких недостатній рівень гармонізації національного законодавства з міжнародними нормами, складність документування порушень прав дітей у зоні бойових дій та на тимчасово окупованих територіях, а також обмежена ефективність механізмів притягнення винних осіб до юридичної відповідальності. На основі проведеного дослідження обґрунтовано напрями вдосконалення національного законодавства у сфері захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту. Зокрема, запропоновано посилення гармонізації кримінального та цивільного законодавства України з міжнародними стандартами, удосконалення правових процедур повернення та соціальної реінтеграції депортованих і примусово переміщених дітей, а також розвиток системи документування воєнних злочинів проти дітей. Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості їх використання для вдосконалення державної політики у сфері захисту прав дітей та підвищення ефективності гарантування їхніх прав і свобод в умовах воєнного стану.

Ключові слова: правовий захист дітей, збройні конфлікти, міжнародні стандарти, депортація та примусове переміщення, механізми соціальної реінтеграції.

Malyshko I.V. Legal protection of children during armed conflicts: implementation of international standards into the national legislation of Ukraine.

The article examines current issues in the legal protection of children during armed conflicts through the prism of the implementation of international standards into Ukraine's national legislation. Particular attention is paid to the analysis of international legal instruments that establish a system of guarantees for ensuring the rights, safety, and proper development of children during wartime. The purpose of the study is to determine the effectiveness of the national mechanism for the legal protection of children in conditions of armed conflict and to identify problematic aspects of the implementation of international standards within the legal system of Ukraine. The methodological basis of the research includes general scientific and special legal methods, in particular the formal legal method, the system-structural method, the comparative legal method, and the method of legal analysis. The study analyzes the key international standards for the protection of children's rights during armed conflicts and the specific features of their

implementation within Ukraine's national legal system. It is established that contemporary challenges caused by the full-scale armed aggression against Ukraine significantly complicate the effective protection of children's rights and require the improvement of national legal mechanisms for their protection. The article identifies several major problems in the implementation of international standards, including insufficient harmonization of national legislation with international norms, difficulties in documenting violations of children's rights in combat zones and in temporarily occupied territories, as well as the limited effectiveness of mechanisms for holding perpetrators legally accountable.

Based on the conducted research, the article substantiates directions for improving national legislation in the field of the protection of children's rights during armed conflict. In particular, it proposes strengthening the harmonization of Ukrainian criminal and civil legislation with international standards, improving legal procedures for the return and social reintegration of deported and forcibly displaced children, and developing an effective system for documenting war crimes committed against children. The practical significance of the research results lies in their potential to improve state policy in the field of child rights protection and to enhance the effectiveness of guaranteeing children's rights and freedoms under martial law in Ukraine.

Key words: legal protection of children, armed conflicts, international standards, deportation and forced displacement, mechanisms of social reintegration.

Постановка проблеми. Збройні конфлікти становлять одну з найбільших загроз для реалізації та гарантування прав людини, особливо щодо найбільш уразливих категорій цивільного населення, до яких належать діти. В умовах війни значно зростає ризик порушення їхніх фундаментальних прав, зокрема права на життя, безпеку, освіту, сімейне виховання та захист від усіх форм насильства. Діти нерідко стають жертвами воєнних злочинів, примусового переміщення, депортацій, психологічного та фізичного насильства. У зв'язку з цим міжнародне співтовариство сформувало систему міжнародно-правових стандартів, спрямованих на забезпечення особливого захисту дітей у період збройних конфліктів, закріплену, зокрема, у Конвенції про права дитини 1989 р. [2], Факультативному протоколі щодо участі дітей у збройних конфліктах [3] та інших актах міжнародного гуманітарного права. Особливої актуальності проблема захисту прав дітей набула для України у зв'язку з повномасштабною збройною агресією російської федерації, яка супроводжується численними порушеннями прав дітей, зокрема загибеллю і пораненнями, незаконним переміщенням, депортацією, розлученням із батьками, а також руйнуванням освітньої та соціальної інфраструктури. За таких умов перед державою постає завдання забезпечення ефективної імплементації міжнародних стандартів захисту дітей у національне законодавство та формування дієвих правових механізмів реагування на порушення їхніх прав у період збройного конфлікту. Саме необхідність оцінки стану імплементації міжнародних стандартів та визначення напрямів удосконалення національного законодавства зумовлює актуальність цього дослідження.

Метою статті є комплексний аналіз міжнародно-правових стандартів захисту дітей під час збройних конфліктів та дослідження особливостей їх імплементації у національне законодавство України з метою визначення напрямів удосконалення правових механізмів забезпечення прав і свобод дітей в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика правового захисту дітей у контексті міжнародного гуманітарного права та міжнародних стандартів прав людини досліджувалася у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, окремі аспекти міжнародно-правового захисту дітей, а також особливості застосування норм міжнародного гуманітарного права розглядалися у наукових працях українських учених, серед яких Іван Ільченко, Ольга Турченко, Валентина Чернобук, Тетяна Сироїд та інші. Водночас у сучасних умовах збройної агресії проти України проблема імплементації міжнародних стандартів захисту дітей у національне законодавство набуває нових вимірів, пов'язаних із необхідністю ефективного правового реагування на воєнні злочини проти дітей, їх незаконну депортацію, примусове переміщення та інші порушення прав. Це зумовлює потребу у подальшому комплексному дослідженні зазначеної проблематики з урахуванням сучасних викликів.

Завдання дослідження. Для досягнення поставленої мети у статті передбачається вирішення таких завдань: проаналізувати міжнародно-правові стандарти захисту дітей під час збройних конфліктів, закріплені у нормах міжнародного гуманітарного права та міжнародного права людини; дослідити сучасний стан нормативно-правового забезпечення захисту прав дітей в

Україні в умовах збройного конфлікту; визначити проблемні аспекти імплементації міжнародних стандартів захисту дітей у національне законодавство України; сформулювати пропозиції щодо вдосконалення законодавства України та підвищення ефективності правових механізмів захисту дітей під час збройних конфліктів.

Наукова новизна дослідження. Наукова новизна статті полягає у комплексному дослідженні проблем імплементації міжнародних стандартів правового захисту дітей під час збройних конфліктів у національне законодавство України з урахуванням сучасних викликів, зумовлених збройною агресією проти України. У межах дослідження: систематизовано міжнародно-правові стандарти захисту дітей у період збройних конфліктів; проаналізовано особливості їх нормативного закріплення у законодавстві України; визначено ключові проблеми правозастосування у сфері захисту прав дітей в умовах воєнного стану; обґрунтовано напрями вдосконалення національного законодавства з метою підвищення ефективності механізмів правового захисту дітей під час збройних конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Захист дітей під час збройних конфліктів є одним із ключових напрямів сучасного міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. Діти визнаються особливо вразливою категорією цивільного населення, що потребує спеціальних правових гарантій у період воєнних дій. Саме тому міжнародне співтовариство сформувало комплекс універсальних і регіональних правових стандартів, спрямованих на забезпечення їх безпеки, фізичного та психічного розвитку, а також захисту від насильства, експлуатації та незаконного залучення до воєнних дій. Профільні міжнародні документи передбачають обов'язок сторін конфлікту забезпечувати особливу повагу та захист дітей, включаючи доступ до гуманітарної допомоги, медичної допомоги, освіти та збереження сімейних зв'язків [9]. Міжнародні стандарти також забороняють депортацію дітей, їх незаконне переміщення, вербування до збройних формувань та використання у військових операціях. Такі дії визнаються серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права та можуть кваліфікуватися як воєнні злочини. Україна як держава-учасниця основних міжнародних договорів у сфері захисту прав дитини взяла на себе зобов'язання забезпечувати реалізацію цих стандартів на національному рівні. Відповідні гарантії закріплені у Конституції України, Законі України «Про охорону дитинства» [10] та інших нормативно-правових актах. Окремі аспекти захисту дітей у період воєнних дій регулюються Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [11]. Важливу роль відіграє і кримінально-правове забезпечення захисту дітей. Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність за порушення законів та звичаїв війни, що можуть включати злочини проти дітей [12].

У контексті збройної агресії проти України однією з найбільш гострих проблем є незаконна депортація та примусове переміщення українських дітей з тимчасово окупованих територій. За офіційними даними державної платформи «Діти війни», внаслідок війни загинули сотні дітей, тисячі отримали поранення, а значна кількість була депортована або незаконно переміщена за межі України. Зазначені факти свідчать про системні порушення міжнародних стандартів захисту дітей, закріплених у нормах міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. Важливою проблемою імплементації таких стандартів є складність документування воєнних злочинів проти дітей. Значна частина таких правопорушень вчиняється на тимчасово окупованих територіях, що ускладнює процес збору доказів, фіксації фактів порушень та проведення ефективного розслідування. У цьому контексті важливу роль відіграє співпраця України з міжнародними інституціями, зокрема міжнародними організаціями та механізмами міжнародного кримінального правосуддя, спрямованими на притягнення винних осіб до відповідальності. Сучасні виклики також виявляють необхідність подальшого вдосконалення національного законодавства у сфері імплементації міжнародних стандартів захисту дітей. Зокрема, актуальним є розвиток ефективних механізмів документування воєнних злочинів проти дітей, удосконалення процедур розшуку та повернення незаконно депортованих дітей, а також забезпечення належної координації між державними органами та міжнародними організаціями у цій сфері. Важливим напрямом імплементації міжнародних стандартів є також забезпечення реалізації принципу «найкращих інтересів дитини», закріпленого у Конвенції про права дитини. Зазначений принцип має застосовуватися як базовий орієнтир під час прийняття рішень щодо евакуації дітей із зон бойових дій, їх тимчасового розміщення, забезпечення доступу до освіти та соціального захисту. Окремою проблемою залишається забезпечення права дітей на освіту в умовах збройного конфлікту. Руй-

нування освітньої інфраструктури, тимчасова окупація окремих територій та вимушене переміщення значної кількості сімей призвели до суттєвих обмежень доступу дітей до освітніх послуг. У зв'язку з цим важливого значення набуває розвиток альтернативних форм навчання, зокрема дистанційної освіти, а також створення безпечних освітніх середовищ у регіонах, що зазнали впливу воєнних дій. Крім того, потребує вдосконалення механізм надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройного конфлікту. Попри існування відповідних правових норм, на практиці виникають труднощі, пов'язані з процедурою отримання такого статусу та обмеженим обсягом передбачених заходів підтримки. Це зумовлює необхідність розширення системи соціальної, психологічної та медичної допомоги дітям, які постраждали від війни. Тому ефективна імплементація міжнародних стандартів захисту дітей в умовах збройного конфлікту потребує комплексного підходу, що передбачає вдосконалення національного законодавства, розвиток механізмів документування порушень прав дітей, посилення міжнародного співробітництва у сфері розшуку та повернення депортованих дітей, а також забезпечення належної системи соціальної та психологічної підтримки постраждалих.

Важливим елементом міжнародної системи захисту дітей під час збройних конфліктів є норми міжнародного гуманітарного права, які передбачають спеціальні гарантії для неповнолітніх. Зокрема, Женевські конвенції та додаткові протоколи до них закріплюють обов'язок сторін конфлікту забезпечувати особливий захист дітей, зокрема шляхом запобігання їх участі у воєнних діях, забезпечення доступу до гуманітарної допомоги та сприяння збереженню сімейних зв'язків [7]. Такі норми формують міжнародно-правову основу для забезпечення мінімальних стандартів поведінки з дітьми у період збройних конфліктів. Важливим аспектом імплементації міжнародних стандартів є їх відображення у національному законодавстві. Україна ратифікувала основні міжнародні договори у сфері захисту прав дитини, що створює юридичні передумови для інтеграції відповідних норм у національну правову систему. Відповідні положення знайшли відображення у Конституції України, Законі України «Про охорону дитинства» [10], а також у низці інших нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення прав та інтересів дітей. Водночас процес імплементації міжнародних стандартів передбачає не лише формальне закріплення відповідних норм у законодавстві, а й створення ефективних механізмів їх практичного застосування. У сучасних умовах збройної агресії проти України особливої актуальності набуває проблема ефективності національних механізмів реагування на порушення прав дітей. Значна кількість таких порушень відбувається на тимчасово окупованих територіях, що ускладнює процес їх документування та розслідування. Відсутність доступу до місць вчинення злочинів, обмежені можливості збору доказової бази та складність встановлення місця перебування постраждалих дітей створюють серйозні перешкоди для притягнення винних осіб до відповідальності. Однією з найбільш гострих проблем у цій сфері є незаконна депортація та примусове переміщення українських дітей з тимчасово окупованих територій. Такі дії грубо порушують норми міжнародного гуманітарного права та можуть кваліфікуватися як воєнні злочини. Процедури розшуку та повернення депортованих дітей потребують належного правового та інституційного забезпечення, а також активної міжнародної співпраці. У цьому контексті важливу роль відіграє взаємодія України з міжнародними організаціями та інституціями міжнародного кримінального правосуддя, спрямована на фіксацію воєнних злочинів та притягнення винних осіб до відповідальності. Водночас важливим напрямом імплементації міжнародних стандартів є забезпечення реалізації принципу «найкращих інтересів дитини», який відповідно до Конвенції про права дитини має бути визначальним під час прийняття будь-яких рішень, що стосуються дітей. У контексті збройного конфлікту цей принцип набуває особливого значення під час вирішення питань евакуації дітей із зон бойових дій, їх тимчасового розміщення, доступу до освіти, медичної допомоги та соціального захисту. Окремої уваги потребує питання забезпечення права дітей на освіту в умовах збройного конфлікту. Руїнування освітньої інфраструктури, вимушене переміщення значної кількості сімей та безпекові ризики призвели до значних обмежень доступу дітей до освітніх послуг. У зв'язку з цим держава змушена впроваджувати альтернативні форми організації освітнього процесу, зокрема дистанційне навчання, а також створювати безпечні освітні середовища у регіонах, що зазнали впливу воєнних дій. Таким чином, ефективна імплементація міжнародних стандартів захисту дітей у період збройного конфлікту потребує комплексного підходу, що включає вдосконалення національного законодавства, розвиток інституційних механізмів захисту прав дітей, а також посилення міжнародного співробітництва у сфері протидії воєнним злочинам.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати низку узагальнених висновків щодо особливостей правового захисту дітей під час збройних конфліктів та стану імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство України. По-перше, встановлено, що міжнародно-правова система захисту дітей у період збройних конфліктів сформована комплексом норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, які закріплюють спеціальні гарантії безпеки, розвитку та захисту дітей як особливо вразливої категорії цивільного населення. Відповідні стандарти передбачають обов'язок держав забезпечувати пріоритет інтересів дитини, запобігати її залученню до воєнних дій, гарантувати захист від насильства, депортації, незаконного переміщення та інших порушень фундаментальних прав. По-друге, аналіз національного законодавства України свідчить про поступове впровадження міжнародних стандартів у сфері захисту прав дітей, зокрема через удосконалення кримінального, сімейного та адміністративного законодавства, а також через формування інституційних механізмів реагування на порушення прав дітей під час війни. Водночас сучасні виклики, зумовлені повномасштабною збройною агресією проти України, виявили низку проблем у практичній реалізації відповідних правових норм. По-третє, до основних проблем імплементації міжнародних стандартів належать недостатній рівень системної гармонізації національного законодавства з нормами міжнародного гуманітарного права, складність документування воєнних злочинів проти дітей на тимчасово окупованих територіях, а також недостатня ефективність механізмів притягнення винних осіб до юридичної відповідальності. Окремої уваги потребують питання забезпечення прав дітей, які стали жертвами депортації, примусового переміщення або втратили батьківський піклування внаслідок воєнних дій. По-четверте, підвищення ефективності правового захисту дітей в умовах збройного конфлікту потребує подальшого вдосконалення національного законодавства з урахуванням міжнародних стандартів та сучасних викликів безпеки. Доцільним є посилення гармонізації кримінального та цивільного законодавства України з нормами міжнародного права, удосконалення процедур документування та розслідування воєнних злочинів проти дітей, а також розвиток правових механізмів їх повернення, соціальної реабілітації та реінтеграції.

Отже, ефективна імплементація міжнародних стандартів захисту дітей у національне законодавство України є важливою передумовою забезпечення належного рівня гарантування прав і свобод дитини в умовах збройного конфлікту. Подальший розвиток правових механізмів у цій сфері має бути спрямований на формування комплексної державної політики, орієнтованої на забезпечення безпеки, відновлення прав та соціальної інтеграції дітей, які постраждали від війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про схвалення Національної стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року та затвердження. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 липня 2025 р. № 708-р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/708-2025-%D1%80?utm_source=chatgpt.com#Text.
2. Конвенція про права дитини: Конвенція. Міжнародний документ від 20 листопада 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
3. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі у збройних конфліктах: Факультативний протокол. Міжнародний документ від 01 січня 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text.
4. Декларація № 995_317 від 14.12.1974 Декларація про захист жінок і дітей при надзвичайних обставинах та під час збройних конфліктів. URL: https://zakononline.ua/documents/show/169632__169632.
5. Баран, Анжеліка, and Ірина Базан. Щодо питання міжнародно-правових механізмів захисту прав дітей під час збройних конфліктів. *Актуальні проблеми правознавства*, № 3, 2023, С.50-54, <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1432>.
6. Перевалова Л.В. Захист прав дітей під час збройних конфліктів: міжнародно-правовий аспект. Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я = Information technologies: science, engineering, technology, education, health: тези доп. 31-ї Міжнар. наук.-практ. конф. MicroCAD-2023, 17-20 травня 2023 р. Харків: НТУ «ХПІ», 2023. С. 962.
7. Конвенція про права дитини. Ратифікована Постановою Верховної Ради України № 789-XII від 27.02.91. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

8. Чернобук В.В. Міжнародно-правові стандарти захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів. *Аналітичне-порівняльне правознавство*, ДВНЗ «УжНУ», Ужгород, 2023. № 3. С. 437-440. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284828/278888>.
9. The Guardian. Children suffered record levels of violence in conflict zones in 2024, a UN report shows. 2025. URL: <https://www.theguardian.com/global-development/2025/jun/20/violence-against-children-conflict-zones-un-report> (дата звернення: 10.03.2026).
10. Про охорону дитинства. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*, 2001, № 30, ст. 142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
11. Про правовий режим воєнного стану. Закон України. *Відомості Верховної Ради*, 2015, № 28, ст.250 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
12. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*, 2001, № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.03.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.04.2026
Дата публікації: 10.05.2026

© Малишко І.В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0